

Türkmenistanyň baý we gadymy binagärçilik mirasy bar. Etnografik öwrenişleriň we arheologik gazuw agtaryşlarynyň netijeleri, häzirki döwürlerde we IX-XII asyrlarda ýa-da soňky döwürlerde, GünortaTürkmenistanyň Merw, Peşan, Daňdanakan, Amul, Zemm, Saragt, Mehne, Abywerd, Kufen, Nusay, Ýazyr, Dehistan, Ahur we beýleki ululy-kiçili şäherleri, Demirgazyk Türkmenistanyň Köneürgenç, Zamahşar, Wezir we beýleki şäherleri uly ösüşde bolupdyrlar. Türkmenistandaky şäher-kentler şol döwürde medeniýetiň, binagärçiligiň, sungatyň, ylmyň dürli ugurlarynyň juda gülläp ösen ýeri hasaplanylýpdyr. Ýurdumyzyň Mary welaýaty taryhy ýerlere baý ülkedir. Soňky zamanlarda alymlar tarapyndan Garagum çölüniň çägeleriniň jümmüşinde Murgap derýasynyň gadymy akymynyň ugrunda ýaşan köne döwür ilatynyň ýaşan mesgenlerini öwreniş işleri geçirilipdir. Murgabyň gadymy akymynyň ýakalaryny özleşdirmäge synanyşyklar mis-daş (eneolit) döwründäki günorta Türkmenistanyň ýerli taýpalaryna degişli bolupdyr. Soňky şowly synanyşygy, tanymal alym W.I. Sarianidi has giçki eýýama, akkad döwrüne degişli edýär, belki has düýpli ylmy öwrenilişler alnyp barylsa, bu ýerde ondan biraz irräkki ýaşayyş mesgenleriniň hem üsti açylmagy mümkin.

Bu ýurt Mesopotamiýa bilen Hind derýasynyň arasyndaky çäklerinde agalyk eden we bütin ýakyn Gündogaryň ykdysadyýetinde, şeýle hem medeniýetinde möhüm orny eýelän gadymy ýurt bolupdyr. W.I. Sarianidi: «Köp sanly ägirt uly köşkler, belent ymaratlar, şa gonamçylygy, iň baý gonamçylyklar, gadymy sungat eserleri özleriniň ähli geň galdyryjy täsinlikleri bilen bu ýerde ozal mälim bolmadyk dünýä medeniýetiniň gadymy merkeziniň bolandygyna ynandyryjylykly şaýatlyk edýärler. Ol «Merkezi Aziýa» diýlip atlandyrmagyň hakyky hukugyna eýedir» diýip belleýär. Häzirki döwürde Gadymy Mary topragynyň dünýäniň başinji gadymy siwilizasiýasynyň ýerleşen ýeridigi dünýä alymlary tarapyndan ykrar edildi. Bu örän buýsandyryjy hadysadyr.

Gadymy galalara baý bolan orta asyr Merwiniň binagärçilik eserleriniň hatarynda: Sahabalaryň, Muhammet ibn Zeýdiň, Gyz bibiniň guburlarynyň üstünde gurlan kümmetleri, Hoja Ýusup Hemedanyň gubury we metjidini, Uly gyz gala we Kiçi gyz gala ýaly köşk binalaryny, orta asyr Merw welaýatynyň çäklerinde ýerleşen Talhatan baba metjidini, Ymam Bekiriň gubuhana kümmetini (Ýölöten etraby), Gök gümmez kümmetlerini (Sakarçäge etraby) we beýleki binalary görkezmek bolar.

Gadymy Ahal topragy hem taryhy ýerlere baý toprakdyr. Munuň şeýledigini, takmynan 6-3 müň ýyl mundan ozalky zamanlary öz içine alýan arheologiki döwür bolan täze daş (neolit) döwrüne degişli Jeýtun taryhy-arheologik ýadygärliги, Kaka demir ýol beketiniň ýakynynda ýerleşen Namazga depe, Duşagyň günortasynda ýerleşen Ýasy depe, Mänäniň ýakynynda

ýerleşen Altyn depe, Aşgabadyň ýakynynda ýerleşen Ak depe, Gäwersiň ýakynynda ýerleşen Gara depe, Gowşut bekediniň ýakynynda ýerleşen Ýelken depe, Yzgant obasynyň ýakynynda ýerleşen Daşly depe, Ahal obasynyň ýakynynda ýerleşen Pessejik depe, Tejen ýakynlarynda ýerleşen Göksüýri, gadymy dünýä ak bugdaýynyň däneleriniň tapylan we ynsanlaryň ýerleşiş mesgenleri boýunça dürli taryhy döwürleri öz içine alýan Änew taryhy ýeri, Parfiýa döwletiniň patyşalarynyň dogduk watany we syýasy merkezi bolan Nusaý taryhy ýeri, «Abywerdi», «Bawerdi» ýaly nisbalary göteren beýik şahsyýetleriň watany — Abywerd, «Sarahsy» nisbasyny göteren beýik şahsyýetleriň watany — Saragt, meşhur «Mehneýi» nisbasyny göteren beýik alymlaryň watany — Mäne we beýlekiler ýaly orta asyr taryhy ýerleri hem görkezýär. Ahal welaýatynda saklanyp galan binagärçilik eserleriniň hatarynda: Abusagyt Abulhaýr Mehneýiniň, Abulfazl Sarahsynyň, Gaýypguly Gerçek, Patyşa Hoja guburhana kümmetleriniň binalaryny, Saragtdaky Ýartygümmez binasyny we beýlekileri görkezmek bolar.

Wepaly MUHAMMETÝAZOW
Ýagşygeldi Kakayew adyndaky
Halkara nebit we gaz uniwersitetiniň talyby